

A jó lehetősége

Etika a 21. században

„Etika” – gyakran használt szó. Használatának gyakorisága újabb keletű, amit a szón értünk, viszont nem. Az etikában arról van szó, mit kellene tenniük az embereknek, hogy egy rosszal teli világban jól cselekedjenek. (1)

Ténylegesen magától értetődőbbnek, igen, természetesebbnek tűnik a rossz, amely az embereket boldogtalanná teszi, életüket veszélyezteti és amitől szenvednek, mint a jó, amit az embereknek tenniük kell, vagy amit tenni is tudnak. A rossz egy részét maguk az emberek okozzák, más részét nem; némely rosszat az emberek fel tudnak számolni, másokhoz viszont egész társadalmak politikai erőfeszítése kell, és vannak olyanok, amelyek nagyságuk miatt az egész emberiség ügyei. Függetlenül attól, hogy ki mennyiben részesedik a szegénységben, az éhségben és a betegségben, a jogtalanságban és az erőszakban, a bizonytalanságban és a munka, a gondoskodás vagy a képzés hiányában, az embereknek csökkenteniük kell ezeket a rosszakat, vagy teljesen fel kell számolni őket, mégpedig abban a mértékben, amennyiben az egyes ember a saját lehetőségeivel abban a helyzetben van, hogy ezt megtegye. Az etika nem képes közvetlenül a rosszat megszüntetni, de annak csökkentésében, hátráltatásában vagy felszámolásában hatni tud, amennyiben megpróbálkozik annak tisztázásával, a jó hogyan lehetséges az emberek jó közös életének formájában. Miközben ezeket a kérdéseket tisztázza, az etika az emberi cselekvésnek irányt tud adni, amely azt a célt szolgálja, hogy az életfeltételeket javítsa és lehetővé tegye, amit nem csak elvontan lehet „jó életnek” nevezni.

Az újabb időkben az etikai kérdéseket mind gyakrabban vitatják meg nyilvánosan. Sok ember felismeri e kérdések jelentőségét, anélkül, hogy emiatt tudatában lennének, hogy a válaszadásban az etikának milyen szerepe van. Ritkán válik világossá, hogy az etikai ítéletek eltérnek a világnézeti állásponttól, a tetszőleges személyes véleménytől vagy az ízlésítélettől. A bizonytalanság a tekintetben, hogy mi az etika és mire képes, nemigen segíti az etikai kérdések tisztázását. (...)

Etika, erkölcs, morál

„Etika” – idegen és műszó. Hangzása alapján a görög „ethos” szóra utal, amely jelenségeiben azt jelzi, hogy mi a szokás, tehát azt, hogy mit értünk erkölcsökön (latinul mores). (2) Az etika szó, ahogy ezt ma alkalmazzuk, nem egyetlen meghatározott eredetű kapcsolódik, és ezért ideális műszó. Nem csak a szó jelentése változott az idők során, hanem a problémák is, amelyet az „etika” szó alatt megragadunk. Ahogy nem lehet másképp, az emberek problémáival együtt változik. Az etikának nem csak története van, maga is változik. Ma nagyon is rokon az antik kor etikájával, már a jó élet kérdése is mutatja ezt, még akkor is, ha ez konkrétan más életet jelent. Problémáival és módszereivel az etika a mai gondolkodásnak elkötelezett.

Minden ilyen jellegű vizsgálat társadalmi és kulturális térben történik és már csak ezért is összefügg az erkölcsökkel, amelyek ebben a térben uralkodnak. Az „erkölcs” [Sitte] szónak ma régies hangzása van. Még Max Weber (3) és Emile Durkheim (4) tág értelem-

ben használták a kifejezést, amely a társadalmi cselekvés valamennyi normatív eredetét, formáját, rendjét és szabályát átfogta. Én is hasonlóan tág értelemben használom a szót, mivel nincs jobb egy normatív hatékony, és kulturálisan meghatározott keret számára, amelyben az emberek akarva akaratlanul mozognak. Ebben a térben sok norma és szabály érvényes, amely nem igényel különösebb megalapozást, és az emberek cselekvésük által informálisan vagy közvetlenül elismerik. Legfontosabb gyökerei vallás, hagyomány, nyelv, etnikai eredet és regionális különösségek. Az erkölcsi szabályok ugyanúgy meghatározzák a vallásos életet, mint a társadalmi és politikai kommunikációt és viselkedést, de azt is, ami a jog értelmében jó erkölcsöket jelent. A legtöbb ilyen szabálynak egyidejűleg több gyökere van, és összekötik a különféle nyelvi, vallási, etnikai és regionális hagyományokat és kultúrákat. Nemcsak az együttélés formáit határozzák meg, például a ruházkodást, hanem mindennekelőtt azt a módot, ahogy az emberek beszélnek, gondolkodnak és ítélnek. Az erkölcsi törvények attól függetlenül érvényesek, hogy egyes emberek elfogadják, gyakorolják, ismerik, félreértik vagy sem. Az ateista ugyanúgy él velük, mint a hívő, az idegen ugyanúgy, mint a helyben született. Az erkölcsi szabályok kódexe az emberek viselkedését ugyanolyan erősen, kikerülhetetlenül és tudattalanul meghatározza, mint nyelvük grammatikája azt, ahogy beszélnek. Az erkölcs szabályai, akárcsak a nyelvtané, akkor válnak tudatossá az emberek számára, amikor megsértik azokat.

A kérdéseknek közös kérdéseként kell felismerhetőnek lenniük, egyébként egyáltalán nem lenne lehetséges, hogy megállapítsák és alapjaiban felülvizsgálják a versengő módszerekből eredő eltéréseket ítéleteikben, és az alternatív válaszokkal kapcsolatos egyet nem értésüket.

Sok erkölcsi szabályt azonban az emberek tudatosan követnek. Az erkölcsi szabályok ebben az esetben nem másként érvényesek, mint ha önkéntelenül, szándék nélkül és reflektálatlanul követik őket. Az erkölcsi szabályok érvényessége – függetlenül attól, hogy tudatosak vagy sem – annyit jelent, hogy követésük mintegy az ember testével válik azonossá, és nem csak a külső magatartást, hanem a gondolkodást és az ítéletet, és ezzel a szemléleteket és a képzeteket is meghatározzák. Ezek a szemléletek legtöbbször önkéntelen, különösebb gondolkodás nélkül jelen lévő, a cselekvésben közvetlenül hatékony ítéletek és alapbeállítódások. Amíg az

erkölcsök szabályait nem sértik meg, aligha kérdőjelezi meg valaki az erkölcsileg meghatározott szemléleteket.

Értelmetlen lenne erkölcsi szabályok érvényességére utalni, ha az etikai ítéletek számára jelentéktelenek lennének. Minden etika erkölcsöt feltételez, de nem kell minden erkölcsi szokást etikailag igazolni. Mégis, az etikában és az erkölcsben sok közös van, mivel az etikai ítéletek is a helyes és a hamis, a jó és a rossz szemléletein alapulnak. Ezeknek a szemléleteknek azonban nem kellene az erkölcshez hasonlóan önkéntelenül és meggondolatlanul az etikai ítéletekbe átmenni, különösen akkor nem, ha az erkölcsből származnak. Az etikát nem szabad az érvényes és uralkodó erkölcsöknek egyszerűen alárendelni vagy akár alávetni. (...)

Az etika és a jog önállósága az erkölcsről

Az erkölcs az etika feltétele, mivel az etika az erkölcsből ered. Az etika azonban önálló és emancipálódott az erkölcsről. Az emancipációs folyamatban, ahogy Axel Honneth írja (5), az erkölcs leértékelődött. Egy idő óta a viszonyok megfordulását vissza akarják állítani. Nincs értelme az etika erkölcsi eredetét tagadni, mivel a kettő egymással össze van kötve. Az erkölcs feltétele olyan eltérő normatív építményeknek, mint az

etika és a jog, melyeknek megvan a saját fogalmi és módszertani alapja. Az erkölcs azonban nem mindig lehet az etika és a jog feltétele, például akkor nem, amikor eltúri az erőszakot és az önkényt. Az erkölcs csak akkor lehet az etika és a jog feltétele, ha ennek a független normatív építménynek a fejlődését elindítja és támogatja. Ez történeti értelemben ugyanúgy érvényes a görög polisz és a római köztársaság, mint a kereszténység esetében. Még akkor is, amikor az etika az erkölctől önállósodott, kapcsolatban marad vele, mivel az erkölcs az etikának nem maga által megalapozott, általában nem megalapozható érvényességi feltételeket nyújt. Enélkül azonban az etikai és jogi szabályok és elvek elismerése a különféle kultúrában élő emberek számára nem lehetséges, sőt el sem gondolható. Az etikának és a jognak az erkölcsben közös érvényességi feltételei és előfeltételei vannak. Az etika és a jog ugyanakkor a maguk fogalmi alapjaikkal módszertanilag önállóan fejlődhetnek. Egymásnak kölcsönösen alapokként szolgálhatnak.

Gyakran bizonytalanság uralkodik az „etika” és a „morál” fogalmainak alkalmazásakor. E szavak alkalmazási módjára nincsenek általánosan kötelező előírások. A „morál” szót mint átfogó, nyílt és nem rögzített jelölést használom, kapocsként az etika és az erkölcs azon részei közt, amelyek annak közvetlen előfeltételét képezik. (6) A „morál” így az emberi viselkedés egész normatív meg határozott terét jelenti. (...) Napjainkban olyan kifejezéseket használnak, mint „alkalmazott etika”, vagy az „etika” szót használják az orvostudomány, a jogtudomány, a biológia, a politika, a gazdaság stb. területein. Ha ezeken a területeken egyáltalán etikáról van szó, akkor a kérdések eredete tartalmukon felismerhető, és nem kell külön címkéssel felruházni őket, amelyek azt a hamis benyomást kelthetik, mintha itt másfajta etikáról lenne szó.

A jó és a jó élet

Az etika minden kérdését két egymással összefüggő kérdés kíséri, mi a jó és hogyan lehetséges a jót a jó élet formájában megvalósítani. Megfontolásaival és javaslataival az etika erre a két kérdésre akar válaszolni. Az etikát az egyes ember életével kötik össze, és így közvetlenül az emberi társadalommal. Az embereknek nem kell tudatában lenniük ezeknek az elvont és általános kérdéseknek. Ugyanakkor minden egyes ember könnyen megbizonyosodhat, hogy végső soron mindig ezekről a kérdésekről van szó, amikor számára és élete számára fontos kérdések kerülnek elő. Konkrétan az egyes embernek az lehet a problémája, hogy mit tegyen az életével, milyen munkát végezzen, többet, vagy kevesebbet tegyen más emberekért, inkább mások vagy a saját érdekét kövesse. Bárhogy válaszol is ezekre a kérdésekre, meg lesz győződve, hogy egyes válaszok jobbak másoknál. Válasza nem lesz etikailag minden esetben helyes, még ha ő azt is gondolja. Amit az egyik jónak tart, az a másik számára gyakran rossz, legalább is kevésbé jó. A kérdés, hogyan lehetséges a jót megvalósítani, minden egyes ember életében jelentőséggel bír. E jelentőség etikailag nyitott, talán vitatott, sőt kérdőjeles is. Az etika feladata, hogy világosságot teremtsen, és különböztessen aközött, ami helyesnek tűnik, és ami helyes.

A probléma, amely az egyes ember számára jelentkezik a jó kérdésével, először csak külső formájában, de nem szükségszerűen tartalmában egyezik meg az etika problémájával. Azért van ez így, mert az egyes embereknél és az etikában a kérdés feltételei nem szükségszerűen ugyanazok. Különbségek gyakran előfordulnak annak megítélésében, hogy mit értünk ténylegesen a „jó”-n. Az etika ítéleteiben feltételezi valamennyi ember igazolt érdekét. Éppen ezeket az értékeket nem ismerik el mindig az egyes emberek, és nem is osztoznak bennük, annak ellenére, hogy el kellene ismerniük, és osztozniuk kellene. Ugyanakkor minden egyes ember különösebb fáradság nélkül felismerheti, hogy annak értékelésében való minden eltérés ellenére, hogy mi jó vagy rossz, általánosan értjük, hogy mit lehet egyáltalán „jónak” és „rossznak” nevezni. Mindig lehet – a közös megértés próbájaként – a jóra és a rosszra példákat találni, amelyeket mindenki el tud fo-

gadni. Mivel létezik annak közös megértése, amit ezekkel az érték kifejezésekkel gondolunk, létezhet annak megítélésében is egyetértés, hogy mi tekinthető mindenkor jónak vagy rossznak. A közös megértés közös ítéleteket tesz lehetővé. A „lehetővé tesz” fogalom van itt a hangsúly, mert nem lehet azzal számolni, hogy az emberek valaha általánosan egyet fognak érteni a jóról és a rosszról alkotott ítéletekben.

Az etika módszere

Konkrétan ez azt jelenti, hogy az etika válaszait a kérdésre, hogy mi a jó, és hogyan lehetséges a jó élet minden ember számára, legalább is minden ember meg tudja érteni. Ennek során teljesen szabadok, hogy az etika válaszait e kérdésre elfogadják, vagy saját válaszokat keressenek. Minden személynek megvan ez a szabadsága, függetlenül attól, hogy hivatásosan etikai kérdésekkel foglalkozik, vagy sem. Így az etikában magában sem csak egyetlen válasz van a kérdésekre, hanem több. A problémák megoldására szabadon választhatunk módszereket és elveket, melyeknek az etika kérdéseinek lehető legjobb megválaszolását kell szolgálniuk. Ez az érdek közös mindenki számára, aki etikát művel, és kötelezi őket, értelmesen, felelősen, érthetően és önkritikusan érvelni. A versengő módszerek különbségei ezért nem mindig csapódnak le a konkrét ítéletekben. Azok, akik etikát művelnek, megfontolásaikat, fogalmaikat, érveiket és ítéleteiket meghatározott, általános standardok szerint kötelesek érthetővé és átláthatóvá tenni. Csak így számíthatnak fáradozásaik során megértésre és egyetértésre, hogy a jó mivoltára és a jó élet lehetőségére vonatkozó kérdéseiket megválaszolják. Ezeknek a kérdéseknek közös kérdésekként kell felismerhetőnek lenniük, egyébként egyáltalán nem lenne lehetséges, hogy megállapítsák és alapjaiban felülvizsgálják a versengő módszerekből eredő eltéréseket ítéleteikben, és az alternatív válaszokkal kapcsolatos egyet nem értésüket.

Hogyan lehetséges a jó

A kérdés, hogy mi a jó (...) abba a kérdésbe torkollik, hogyan lehetséges a jó élet, mivel a két kérdést nem lehet elválasztani. A két kérdést abban a kérdésben foglalhatjuk össze, hogy hogyan lehetséges a jó. Ebben az elvont formában a kérdést félre lehet érteni, mintha csak arról lenne szó, hogy egy elméleti kérdést érthetővé tegyünk. Ténylegesen a lehetőség tisztázása az első lépés a jó élet gyakorlati megvalósítása felé. A kérdés, hogyan lehetséges a jó, ugyan tartalmazza, hogy miről van szó az etikában és hogyan kapcsolható össze az etika minden egyes ember életével. De semmi esetre sem az a kérdés, amellyel valamennyi etikai megfontolás kezdődik. Ahogy az egyes ember sem kérdezi meg elsőként valamely nehéz élethelyzetben, hogyan tudja a jót megvalósítani, az etikával foglalkozó sem teszi fel munkája elején ezt az elvont kérdést. Ezek sokkal inkább kísérik kérdéseit, és megfontolásai során valamilyen formában szerepet játszanak, amikor arról van szó, hogy a sok egyedi megfontolást egy egészben foglalja össze. Annak tisztázása ugyanis, hogy az egyes ítéletek hogyan köthetők össze egy egészben, maga is kötelesség, mégpedig több indok következtében. Ez egyszerre gyakorlati és elméleti kötelesség, és nevezük a konzisztencia és a koherencia kötelességének. Az első elméleti természetű és az elmentmondásmentes érvelésre kötelez bennünket, az utóbbi erre épít és gyakorlati értelemben értelmes, ésszerű összefüggést teremt az etikai kérdések és válaszok közt.

Koherencia és konzisztencia

A koherencia kötelezettségének etikai alapja van, mert sem egyedi ítélet, sem egyedi cselekvés nem lehet jó, ha egészében tekintve nem jó. Azonban mi ez az egész? Egy mindig többé-kevésbé pontos, elméletileg tervezett képzet, amely egyetlen előttünk lévő,

empirikusan körülzárt tárgynak sem felel meg. Vagy egy individuális élet vagy a társadalmi élet egészéről van szó, vagy sok életforma összességéről vagy akár az egész emberiségről. Sok ilyen egész van, amelyek vagy illenek egymáshoz és egymásba skatulyáztak – mint ahogy erre utaltunk – vagy egymás mellett állnak és valamilyen szempontból egymással konfliktusba kerülnek. Egy ember életének egésze egyébként is mindig más ember életének egésze mellett áll, és minden individuális élet egy társadalom mellett és egy társadalomban áll fenn. Még ha ezek az egészek egymással versengenek vagy egymással ellentétben állnak is, mégis kapcsolódnak egymáshoz, még ha csak a versengés és az ellentét által is. Pontosan véve még akkor is egymásba skatulyázódnak egy egészben az individuális életek és a társadalmi életformák, ha egymáshoz konfliktusokkal kapcsolódnak.

Az egészek egymásba skatulyázottságát vagy orosz babák mintájára képzelhetjük el, amikor is a kisebbek maradék nélkül a nagyobbba beleférnek – s ekkor az összefüggés konfliktusmentes –, vagy úgy képzeljük el őket, mint régi itáliai városokat, melyek évszázadokon át úgy növekedtek, hogy a családok birtoka egyes házakon is keresztül húzódik. Ekkor a tulajdonviszonyokban különbségek vannak, viszont a külső épület szerkezetében egységes. Az eltérő tulajdoni viszonyok ellentétekhez vezethetnek, melyeket kívülről nem feltétlenül lehet észrevenni. Az egység és a lehetséges ellentétek ilyen összekapcsolódása realiztikus képzetet nyújthat arról a sokféleképpen tagolt egészről, ami az etika tárgyát képezi. Soha nem konfliktusmentes, hanem mindig konfliktusokkal telített egészről van szó, legrosszabb esetben olyan egészről, amely konfliktusok által megkérdőjelezett és részben elpusztult. Ha az etika elkötelezett érvei konzisztenciája és tételei koherenciája iránt, akkor ez azt jelenti, hogy konfliktusokkal telített egészek számára alakít ki ítéleteket, amelyek ugyanakkor mégsem lehetnek ellentmondásosak.

Az etika konfliktustudomány

Negatíve mondva, ez azt jelenti, hogy az etikának a konfliktusokat – amelyek az élet és az életformák sokféle egészei közt fennállnak – ítéleteiben nem szabad egyszerűen leképeznie vagy visszatükröznie. Ellenkezőleg, meg kell megmutatnia, hogyan lehet feloldani a konfliktusokat, ha egyáltalán feloldhatók. Az etika éppen ebben az értelemben konfliktustudomány (...). Az etika mindenfajta megoldható és megoldhatatlan normatív konfliktustudománya. Az etika mint konfliktustudomány célja, hogy feltárja, a sokrétű konfliktusok ellenére, miként lehetséges a jó élet egy társadalmi egészben. A koherenciára való kötelezettség tehát nem a harmonizálás kötelezettsége ott, ahol nem lehetséges a harmónia.

A jó élet nem az ellentétek harmonizálásával, hanem a konfliktusok megoldásával lehetséges. Még ott is, ahol a konfliktusok etikai érvek segítségével nem oldhatók meg, vannak jó és rossz „megoldások”. A megoldásoknak gyakorlatilag koherenseknek kellene lenniük. Ez azt jelenti, hogy még etikailag megoldhatatlan konfliktusok között is lehetővé kell tenniük a jó életet. (...) A jó a jó élet alakjában lehetséges, ha a konfliktusok megoldásai gyakorlatilag koherensek; és gyakorlatilag koherensek, ha az emberek jó élete akkor is lehetséges, ha a konfliktusokat nem lehet megoldani. Az etikai ítéletek gyakorlati koherenciájának fogalmával hallgatólagosan feltételezem, hogy az emberek annyira józanok, hogy érdeküknek tartják az ellentmondások megoldását. Csak ezen feltétel mellett lehet a gyakorlati koherencia fogalmát a „miként lehetséges a jó?” kérdésre adott absztrakt válasznak, vagy a válasz eszméjének tartani. A továbbiakban minden attól függ, hogy az etika mint konfliktustudomány miként alkalmas arra, hogy a jó lehetőségét még az etikailag megoldhatatlan konfliktusokban is ténylegesen elgondolhatóvá tegye. Ha erre alkalmas, akkor a konfliktusokat nem oldja meg ugyan, de legalább hozzájárul enyhítésükhöz.

Az etika olyan konfliktusokkal foglalkozik, amelyekben nem csak ellentétes vagy nem összeegyeztethető meggyőződésekről van szó, hanem különféle javakról és rájuk irányu-

ló igényekről is. Olyan javak ezek, melyek a világnézet által meghatározott meggyőződés-
sektől és értéképzetektől az anyagi értékekig terjednek, tehát pl. a vallási hittartalmaktól
az anyagi javak birtoklásáig. E konfliktusokat nem csak ezek a javak maguk hozzák létre,
hanem legtöbbször azok a jogos vagy jogtalan igények is, amelyeket az emberek támasz-
tanak. Ezek az igények ismét javak, ahogy a jogigény vagy egy birtoklás jó. Egy ház tu-
lajdonlására irányuló jogi igény például ugyanúgy jó, mint maga a ház. A házak ugyan
nem képesek egymással konfliktusba kerülni, ellenben a rájuk való igények igen.

Az etika ritkán vesz részt abban, hogy egyes személyek birtoklási igénye közti kon-
fliktusokat megoldja. Ez a jog és az jogszolgáltatás ügye. Az etika olyan javak közti kon-
fliktusokban illetékes, amelyek hasonló eredetűek és amelyeknél a szűkösség vagy bizo-
nyos javakhoz való korlátozott hozzáférés játszik szerepet. De morális konfliktus nem ke-
letkezik egyedül e javak szűkössége vagy a korlátozott hozzáférés miatt, hanem csak az-
által, hogy legalább emberek bizonyos tömege megalapozottan korlátlan és azonos igényt
jelent be rájuk. A szervátültető medicina területéről ismerünk példákat. Például egyre több
ember szenved veseelégtelenségben, ám csak korlátozott számban áll rendelkezésre átül-
tethető szerv. Minden betegnek ugyanaz az etikai igénye van a segítségre. Etikai az a kon-
fliktus, amely úgy keletkezik, hogy minden beteg igényli a segítséget, de az átültethető
szervek száma korlátozott. Az etika nem tud változtatni a rendelkezésre álló szervek szű-
kösségén, még csak azt sem tudja megmon-

dani, kit illet az átültethető szerv, mégis segít-
het az igazságos elosztásban. (...)

*Minden beteg igényli a segítsé-
get, de az átültethető szervek
száma korlátozott. Az etika nem
tud változtatni a rendelkezésre
álló szervek szűkösségén, még
csak azt sem tudja megmonda-
ni, kit illet az átültethető szerv,
mégis segíthet az igazságos
elosztásban.*

Ahhoz, hogy felderítsük, hogyan lehetsé-
ges a jó, ki kell találnunk, az imént leírt faj-
tájú konfliktusok hogyan oldhatók meg,
vagy hogyan kezelhetők. A szűkös javakra
támasztott igények közti konfliktusok meg-
oldása azt jelenti, hogy konkrétan felismer-
jük, hogyan lehet ezeket a maguk részéről is
különböző, sőt ellentétes fajtájú javakat egy
egészbe illeszteni. Az emberi élet és az élet
védelme maguk is azokhoz a javakhoz tar-
toznak, amelyek az emberek ellentétes igé-
nyei miatt egymással konfliktusba kerülhet-

nek, és amelyeket egy egészbe kell beilleszteni. Nem csak az etika, de a jogszolgáltatás
is foglalkozik legalább is bizonyos területeken a konfliktusok megoldásával. Így vonat-
kozik például a jogszolgáltatás a jog keretei közt, túl az egyedi konfliktuson, a jogi egész-
re, tehát minden ebbe a körbe tartozó igényre, a hozzátartozó erkölcsi térre és általában
a jogra és annak érvényességére. (...) A gyakorlati koherenciára vonatkozó etikai köte-
lesség tehát azt a köteletséget is tartalmazza, hogy a mindenkorai individuális javak meg-
ítélésekor az összes többi ember igényét akkor is figyelembe vegyék, ha az igények kö-
zötti konfliktusok maradéktalanul nem oldhatók meg. Ha a lehetséges megoldásokról eti-
kai módon gondolkodunk, akkor pl. nem csak két vagy három vesebetegről és versengő
igényeikről beszélhetünk, hanem mindenki másról, akiknek szüksége van átültethető
szervre, még ha a szűkösség miatt éppen nem is lehet igényüket kielégíteni.

Ebben az esetben tudjuk, ki érintett, gyakran azonban nem tudjuk. Vagy olyanok, akik
ismertek – mint egy transzplantációs központ körzetében élő vesebetegek –, vagy olya-
nok, akiket nem ismerünk, akiknek ugyanakkor hasonló igényeit feltételezzük, mint ami-
lyent magunknak tulajdonítunk. Az etika ugyan formába önti az emberiség igényeit, mint
például az emberi jogokat, de nem tud abból kiindulni, hogy ezzel minden egyes ember
igényei tisztázottak lennének. Az általánosságoknak két fajtája van, egyrészt az, amelyben
a „minden ember” individuális különbség nélkül mindenkire vonatkozik; és az, amely-

ben a „mind” egyenként vonatkozik az emberekre egy adott halmazban. (...) Az általánosság e második fajtája lehetővé teszi, hogy mindenkiről beszéljünk bizonyos igények vagy tulajdonságok szerint. Ennél az általánosságnál tudjuk, kik a másokak, mivel bizonyos kritériumok szerint azonosítani tudjuk őket. Például beszélhetünk bizonyos betegségekben szenvedőkről. Ilyen kiválasztási kritériumok nélkül az emberiség mindig az egyedi önértelmezés elvont általánosítása marad. Hasonlóan elvont és megragadhatatlan marad aztán az egész, amelybe az etikai ítéleteket bele kellene foglalni. Ezen absztrakt általánosságokon keresztül mint az emberiség igényeit a saját etikai igényeket könnyen és feltűnés nélkül deklarálni lehet. Az ellentéteket vagy konfliktusokat a saját és a mások igényei közt ily módon könnyen át lehet játszani. (...)

Eddig arról volt szó, hogy a gyakorlati koherenciát mint az ítéletek egészbe történő belefoglalásának etikai kötelességét magyarázzuk. Az egész kérdése elméleti kötelesség, mert az etikai ítéleteket ellentmondásmentesen kellene képezni és annak, amit követelnek, lehetőség szerint ellentmondásmentes összefüggést kellene képeznie. Ez megfelel annak, amit a konzisztencia kötelességének nevezünk. Az elméleti konzisztencia a praktikus koherencia alapja. Ha az etikai ítéleteket nem ellentmondásmentesen képezik, nem állhatnak koherens összefüggésben, és ha ennek a racionális követelménynek nem felelnek meg, nem lesznek olyanok, melyhez egyetértéssel csatlakozni lehet. A konzisztencia elméleti és a koherencia gyakorlati kötelezettsége nélkül az etikai ítéletek nem támaszthatnak igényt az objektivitásra. (...)

Etika az egész szerint

A konzisztencia elméleti kötelességére való tekintettel az a kérdés lesz probléma, hogy mely egész áttekinthető az ítéletek összefoglalásánál. Mivel ezen összefoglalás során kognitív igényről van szó, az egésznek mindig ismertnek és megítélhetőnek kell lennie. Az egyedi etikai ítéletek és a bennük követelt cselekvések az elméleti konzisztencia-követelmény kereteiben ezért csak akkor érvényesek etikailag igazoltként, ha ezek egy egészben vannak, amely – mint a vesebetegek esetében – átlátható. Mi egy átlátható egész túl ezeken az eseteken, amelyet ráadásul jóként igazolhatunk? Senki nem képes saját életét átlátni, annak megbízható megítéléséről nem is beszélve, hogy egészében mi jó és mi rossz neki. Mindig a saját élet képzetét tudjuk képezni a mindenkor aktuális, jelenkori perspektívából. Minél idősebb egy személy, annál inkább át tudja tekinteni életét, mégsem létezik számára élete összefoglaló látványa. Még az érett, tapasztalt, idősebb személy is mindenkori szemszögéből ítéli meg életét. Nincs másként ez az etikában sem. Ami a jelenlegi nézőpontból összességében nézve jónak ítéltető, azt igazoltnak tartjuk. Ezzel nem az emberi jogokhoz hasonló etikai követelményekre gondolunk, hanem konkrét tapasztalatokra, amelyek összességében az ember életét irányítják és befolyásolják. Az emberi jogok ugyan más elvi etikai követelményekkel együtt papíron teljes egészet alkotnak. Ellentmondásmentes összefüggésük azonban elméletileg és a konkrét fejlődésekre és konfliktusokra való tekintet nélkül tisztázható. Ennek megfelelően az emberi jogok igazolhatók ellentmondásmentes elvek és szabályok elméleti egészeként. Az etikai elvek és szabályok ellentmondásmentes egésze azon kérdés számára, hogyan gondolható el a jó lehetősége, egészen biztos szükséges feltétel, e lehetőségnek a jó életben való megvalósításához azonban egyáltalán nem elégséges feltétel. Egy elmélet keretein belül ellentmondásmentes szabályok önmagukban nem oldják meg az etikai konfliktusokat.

Ítéletek és cselekvések

A gyakorlati egész és ennek gyakorlati koherenciája nem általános szabályokból és elvekből, hanem ítéletekből és cselekvésekből áll. Ha például arról a kérdéstről van szó,

melyik partner- és foglalkozás-választás jó és melyik rossz az életem szempontjából, ahhoz, hogy egyáltalán ítélni tudjak, eljövendő életemet kell elképzelnem. De az is lehet, hogy ilyen fontos döntéseket túlságosan sok gondolkodás nélkül hozok, és egyszerűen beléjük csúszok. Tegyük föl mégis mint ideális esetet, hogy életdöntéseimet tényleg érett megfontolások után hozom és ennek során eljövendő életemet tényleg elképzelem. Ez a képzet aztán abból áll össze, amit már tudok és amit akarok, abból, hogy milyen tapasztalataim voltak, és milyen céljaim vannak, milyen foglalkozási esélyeket számolok ki magamnak és mit tennék a legszívesebben. Ezen háttér előtt, tehát egy elképzelt egészben, amely messze a jövőbe nyúlik, képezem ítéletemet. Hasonlóan van az etikában. Elképzelünk magunknak – a tudott összefüggések, és a minden embernek kívánt, jó célok háttére előtt – egy egészet, ami a jelenlegi nézetből jó, és ami messze a jövőbe nyúlik. Ebben az egészben kell minden egyes ítéletnek jóként igazolhatónak lennie.

A válasz a kérdésre, hogyan lehetséges a jó, etikai ítéletekből áll össze, amelyeket egészévé kell összefoglalni. Ezen a módon kell felismerhetőnek lennie, hogyan lehetséges a jó élet, és hogyan valósítható meg. Az egésznek ez a tervezete kevert karakterrel rendelkezik. Egyrészt tényekből áll, mint például a vesebetegek száma, az átültethető szervek szűkössége, az eddigi transzplantációk tapasztalatai, a betegek, akik más betegségektől szenvednek, és az egészséges társadalom. Másrészt az egész a jövőbe nyúlik, és a lehető legjobb képzetekből áll, amelyeket róla alkotunk, nem csak az átültethető szervek fogadójából, hanem a saját társadalomból, talán más társadalmakból is. Végül is nem csak a lehető legtöbb vesebeteget kellene megmenteni a korai haláltól. A többi ember, és nem csak a betegek, igényeit is figyelembe kell venni. Mindenkinek együtt kell jól élni.

Bizonytalansági tényezők az etikai ítéletekben

Már ebből a leírásból is világos, hogy az egészek, amelyekbe az etikai ítéleteket bele kell foglalni, mindig korlátolt, bizonytalanságokkal terhelt nagysággal rendelkeznek. A bizonytalanság onnan ered, hogy sok mindent egyáltalán nem, bizonyos dolgokat hiányosan, és nagyon sok mindent részlegesen ismerünk. Az egészek nagysága továbbá azért lehatárolt, mert attól függ, amit ténylegesen tudunk, amire következtetünk belőle, és amilyen sejtéseink vannak a jövőről. Elméletileg mindezeknél az egészeknél nem egy fajtájú dolgok halmazairól van szó, amelyek befolyásolják ítéleteinket. Egyrészt felülvizsgálható tények, másrészt sejtések, amelyek többé-kevésbé messze a jövőbe nyúlnak és többé-kevésbé jól megalapozottak. A tényeket feltételes módban kötjük össze – ha-akkor mondatokban – sejtésekkel, amikor pl. arról ítélünk, egy konfliktus megoldásakor mi lenne a jó megoldás. E keverékek mintája olyan formájú mondatok, mint „Ha a probléma s és erre a egy megoldás, akkor tudásunk szerint a -t kellene tenni.” De ennek az ítéletnek (a -t kellene tenni) lehetőség szerint megbízhatónak kell lennie és legjobb tudásunk szerint igaznak, továbbá egyéb hasonló feltételes kijelentésekkel összefüggő módon egészévé kell összeállnia. Az ítéletnek (a -t kellene tenni) minden (x, y, \dots) problémához és (b, c, \dots) megoldáshoz illenie kellene, amely x -szel összefügg. Hogy a a legjobb megoldás, ezt az ismert tények alapján jó alappal sejtjük. De hogy ez a megoldás minden más ezzel a problémával rokon megoldáshoz illik, legjobb szándékunk mellett sem tudhatjuk. Hogy az x probléma legjobb megoldása a , igaz mindahhoz viszonyítva, amit a problémáról és a lehetséges megoldásokról tudunk. Hosszú távon megbízható, igaz ítéleteinkhez arról, hogy a új problémák kontextusában hogyan ítéltető meg, nem állnak rendelkezésünkre tények. Először meg kell mutatkoznia, mennyire jó a az új kontextusban. Az egész, amelybe a megoldást integrálni kell, csak körvonalaiiban ismerhető föl és tények és sejtések, igaz és valószínű állítások keverékéből áll. (...)

Elmélet és gyakorlat

A konzisztencia elméleti és a koherencia gyakorlati kötelessége egymástól elválaszt-hatatlan. Az elméleti oldalra igaz, hogy az ítéletek konzisztenciája elsődleges, ezért azt lehetne gondolni, hogy az elméletit el lehet választani a gyakorlatitól és külön lehet tár-gyalni. Mivel azonban az etikai ítéletek közti ellentmondás csak ritkán felismerhető azon, hogy az egyik ítélet a másik tagadása, (7) nem is lehet arról szó, hogy a konzisz-tenciát formális ellentmondások kizárásával érjük el. Még összeegyeztethetetlenek tű-nő szabályok, mint „jó a saját érdeket követni” és „jó mások érdekeit követni” sem szük-ségszerűen ellentmondások. Akkor nem ellentmondások, amikor a konkrét cselek-vésmódok, amelyek ezekkel a szabályokkal összekötöttek, egymással összeegyeztethet-őek. (8) Ez nem zárja ki, hogy az önérdek és a mindenki vagy más érdeke ténylegesen gyakran összeegyeztethetetlen. Etikai ítéletek közti ellentmondások (...) csak konkrét ítéletek és nem általános szabályok segítségével ismerhetők föl; ahogy a szabályok csak ritka esetben állnak egymással közvetlenül ellentmondásban. Akkor konkrétak az ítéle-tek, ha arra az eredményre jutnak, hogy bizonyos cselekvések megengedettek vagy nem megengedettek, parancsoltak vagy tiltottak. Ha egy és ugyanazon cselekvés az ítélet sze-rint egyszerre megengedett és nem megengedett, parancsolt és tiltott, akkor az etikai íté-let ellentmondásos. Ez világossá válik az embrionális összejtekén végzett kutatások pél-dáján. Az etikai ítéletek közti ellentmondás olyan értékelésektől függ, melyek az igaz és hamis ítéletek megkülönböztetését megalapozzák. Az etikai ítéleteknek kevert karaktere van, mert elméleti igényeik szerint érték-feltételezésektől függenek. Az etikai ítéletek el-llentmondásosak csak egyidejűleg elméleti és gyakorlati értelemben lehetnek. Ezért nem lehet elválasztani a koherencia gyakorlati kötelezettségét a konzisztencia elméleti köte-lezettségétől. Egymással szétválaszthatatlanul összefüggenek.

Feltáratlan kognitív alapok

Ha az etikai ítéletek közti ellentmondások össze nem egyeztethető érték-feltételezé-sekre [Wertannahmen] vezethetők vissza, és nem nem-etikai tényekről alkotott igaz és hamis feltételezésekre, akkor az objektivitás igénye – melynek a koherencia követelmé-nyét kellene teljesítenie –, úgy tűnik, feltáratlan kognitív alapokon nyugszik. Látni fog-juk, hogy az értékelések összeegyeztethetlensége, amely az etikai ítéletképzés alapját képezik, az ítéletek objektivitását nem veszélyezteti közvetlenül. Elsősorban azért, mert az objektív ítéletek igényei minden elgondolható ítélet-tartományban – tehát nem csak az etikában – értékeléseket előfeltételeznek. Az igaz és hamis feltételezések közti megkü-lönböztetést mindenütt értékelések kísérik. A tiszta kognitív összefüggésekben is, az em-lített megkülönböztetés is olyan érték-feltételezéseken alapul, amelyek például a tudomá-nyos mérési eljárásokban szereplő, relevánsnak tartott értékek kiválasztásába belefoly-nak. Ennek ellenére az ilyen érték-feltételezések és az etikaiak közt (...) alapvető ellen-tétek vannak.

Nyilvánvaló, hogy azok az érték-feltételezések, amelyek az etikai ítéletek alapjait ké-pezik, maguk nem etikai ítéletek által generáltak, hanem más az eredetük. Ezek az érték-feltételezések vagy érték-meggyőződések a maguk részéről problematikus módon, de en-nek ellenére pótolhatatlanul képezik etikai ítéletek alapját. Így látható, hogy azon felté-telezéseknek legalább egy része, amelyek az etikai ítélelésben szerepet játszanak, bár je-lentősen befolyásolják az etikát, bizonyos módon hozzá tartoznak, de saját érték-tulajdo-nítása feltételeként. Az ilyen érték-meggyőződések az etikában jelentős szerepet játsza-nak, egyébként nem létezhetne az, amit „morális véleményeltérésnek” nevezünk. (...) Az etikának befolyása van ezekre az érték-feltételezésekre, de szüksége van ennek során mindig erkölcsi érték-meggyőződésekre, amelyeket ő maga sem generálni, sem pótolni

nem tud. Az etika függése az előzetes erkölcsi érték-feltételezésektől jól példázható az emberi élet védelmének kérdésével. Itt az etikai véleményeltérés azért lesz annyira nyilvánvaló, mert nem rendelkezünk sem etikai, sem orvosi kritériumokkal annak a kérdésnek a tisztázásához, hogy az élet védelme mely időpontban kezdődjön, és mikor fejeződik be. Az érték-feltételezéseket – amelyek megengedik, hogy bizonyos időpontokat rögzítsünk, és ezeket aztán jogilag kötelezővé tegyük – etikai, orvosi és jogi érvelések alapozzák meg. Ezek vallási, általános világnézeti és kulturális természetűek, kifejezik személeteinket és érzeinket, és csak korlátozottan befolyásolhatók az említett érvelésekkel. Még ha az etikai ítéletek némelyikével nem is értünk egyet, összességében nem tudunk lemondani róluk.

A morális véleményeltérés nem az egyetlen ellentmondás, amivel az etika szembesül. (...) Az egyes etikai ítéletek összefoglalása egy egészben egy sor konfliktust eredményez, melyek nem mind megoldhatók. Mégsem tudjuk megkerülni, hogy magunknak egy jó egészet képzeljünk el, melyben valamennyi ítéletünk igazolható. Nem tudunk és nem szabad az etikában látszólag arra a szerény álláspontra helyezkedni és arra korlátozódni, hogy minden egyes ítéletet egy nagyobb egészre való tekintet nélkül igazoljunk. Ugyanis az egyes ítéletek igazolása olyan feltételeket igényel, amelyeket minden hasonló fajta ítéletben hasonló kontextusban figyelembe kell venni. Ezek a feltételek nem semlegesek a kontextusra, tehát nem csak formálisak. Az ezzel kapcsolatos nehézségeket a „szituációs etika” címszó alatt tárgyaljuk. (...)

Az etikának figyelembe kell vennie, milyen szabadságokra tudják magukat az emberek képesíteni és meg kell kérdeznie, mindezek során mi támogatja és mi korlátozza őket, hogy a szabadsággal tényleg éljenek. A szabadságra való képesség ugyanaz, mint a morálra való képesség.

Etika és a jövő

(...) A kérdés, hogyan lehetséges a jó és hogyan lehet az ember jó életében megvalósítani, konfliktusokhoz vezet, amelyek alapvetően a jóról alkotott eltérő feltevésekből erednek. Ezért, mint már láttuk, az etikai ítéleteket mindig áttekinthető egészbe foglalhatók be. Megbízhatónak kell lennie annak az ítéletnek, hogy mi lehet egy probléma érvényesen jó megoldása. Ugyanakkor minden megoldást – mint láttuk – beárnyékol, hogy

csupán megalapozottnak hisszük, de valóban nem tudhatjuk, melyik a legjobb megoldás. Ezért megkerülhetetlen a kérdés, mit jelent „jó” és „a jó”. Minden ítéletben, hogy valami jó, a jó egy mértékét alkalmazzuk, amely esztétikai, technikai-funkcionális vagy etikai természetű lehet. Ha etikai természetű, akkor sajátos viszonya van a jövőhöz. Az etikai jó mértéke időben nem korlátozódik a jelenre. Egy döntés és ítélet csak akkor lehetnek jók etikai értelemben, ha nem csak most, hanem a jövőben is igazoltként érvényesek lehetnek. Ha valaki pl. most gondolkozik, milyen életet vezessen, akkor úgy alkalmazza a jó mértékét, hogy az a többé-kevésbé távoli jövőbe ér.

E jövőhöz való viszony az ítélet számára azt a nehéz kérdést veti fel, hogy miként lehetséges a jót megvalósítani. Ez azért áll elő, mert az egész, amihez az ítélet illik, és amihez hozzá kell járulnia, csak részben átlátható és – ameddig ítélni tudunk – soha nem áll teljesen rendelkezésünkre. Ezzel a problémával nem csak az etikában találkozunk, hanem például játékokban is, amelyek – másként, mint az emberi élet – rögzített szabályokhoz igazodnak. Hogy a legközelebbi játékszer a legjobb az egész játék szempontjából, csak sejtethetjük. Egy probléma legjobb megoldására hozott etikai ítélet esetén is ismerünk rögzített szabályokat. Ugyanakkor a további, az emberi együttélés által kialakított feltételek sajnos sokkal kevésbé világosak, mint a játéknál. Mi lehet a jó mértéke, ha a jó rész-

ben a jövőben van? Annak mértéke, hogy a mostani ítélet jó, csak a sejtett, megelőlegezett egészben lehet. Miért nem elégséges az eddigi mértéket venni, és azt, ami most jónak tűnik, az elővételezett egészre vetett pillantás nélkül megérteni? Bizonyos módon éppen ezt tesszük. De önbecsapás lenne, ha vakon az eddigi mérték jövőbeli érvényességére hagyatkoznánk. Mivel azonban az ítélő a mindenkori egészet most képzelel el, azzal kell számolnia, hogy nem csak saját ítélete, hanem mértéke is hamisnak bizonyul. Nem lehet biztos saját ítéletének minőségében. (9)

Éppen ez az említett nehézség, mely abból ered, hogy valójában csak az egész minősége lehet a részek minőségének mértéke. Ha azonban az egész minősége vagy jósága jó-részt csak elővételezhető vagy sejthető, az egyetlen ítélet hatása az egészre bizonytalan. A bizonytalanság oka, hogy az ítélet kettős módon viszonylagos. Egyrészt viszonylagos, ahogy minden rész viszonylagos az egészhez képest, másrészt viszonylagos, mert az egészet csak elővételezhetjük és a jövőben minőségileg másként jelenhet meg, mint most. Ezért egy ítélet, amely a jelenlegi perspektívából jónak tűnik, rossznak is bizonyulhat, vagy fordítva, egy lehetőség, amely most rossznak látszik, később jónak igazolódhat. A jó és a rossz megítélése szabályainak ennek során a legkisebb mértékben sem kell megváltozniuk. Itt ismét megmutatkozik, hogy a szabályok konzisztenciája nem döntő valójában az etikai ítéletek gyakorlati koherenciájára.

A jó állhatatlansága

Az éppen leírt nehézség megfelel annak, amit úgy nevezek: a jó állhatatlansága. (...) Akkor lehet a jó állhatatlan, ha jövőbe nyúló ítéletek mértékéül szolgál. Ebben az esetben az, amit most jónak tartanak, a jövőben rossznak bizonyulhat. Mivel most kell itélnünk, és ezt a lehetőséget nem tudjuk kizárni, ezért válhat a jó állhatatlan mértékké. A nem szándékolt mellékhatások példát jelentenek erre az állhatatlanságra. Nagyon nehéz kérdés az is, hogy miképpen értendő a jó, mint egyes ítéleteknek a jövőbe érő egészbe történő beillesztésének mértéke. A gyakorlati koherencia kötelességét követő etika nem kerülheti meg ezt a problémát.

E kérdések háttere előtt és azon tény figyelembevételével, hogy az etikának olyan előfeltételei vannak, amelyeket nem maga fejleszt ki, amelyek azonban számára sokféle problémát jelentenek, el kell búcsúznunk a hosszú ideig ápolt képzettől, hogy az etikát erkölcsi előfeltételektől függetlenül, minden szempontból autonóm módon művelhetjük. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy fel lehetne vagy szabadna adni az etika azon különös módszertani és tartalmi igényeit, amelyeket a felvilágosodás és különösen Kant etikája óta kifejlesztettek. Mint az emberi tudás minden más formájának, az etikának is változást előidéző története van. Ezeket a változásokat kell felismernünk.

Az erkölcsi előfeltételek és a jövőbe nyúló igények közt az etikának objektív ítéleteket és megoldásokat kell kifejlesztenie, amelyeknek problémák és megoldások egészébe kell betagozódniuk. Csak ezen a módon képes a kérdést komolyan venni, hogyan lehetséges a jó, és hogyan lehet azt egy jó életben megvalósítani. Hogy közben azokat az erkölcsi feltételeket, amelyek közt az emberek élnek, nem hagyhatja figyelmen kívül, már azért is nyilvánvaló, mert csak emberek lehetnek azok, akik jó életet tudnak megvalósítani. Valóságtól elrugaszkodott és értelmetlen lenne, ha az etika ezeket a feltételeket a jó lehetőségének kérdésénél egyszerűen háttérbe szorítaná. Az emberek életfeltételeit még a külső béke idejében is sok baj és veszteség nehezíti. Ezeket a bajokat talán nem csak, talán nem elsősorban, de mégis visszavezethetjük a kulturálisan meghatározott erkölcsi-ségre is. Legalább is a jó vagy rossz életfeltételek nem választhatók el az embereket alakító erkölcsöktől és kultúráktól. Ott, ahol az emberek életfeltételei minden kétséget kizáróan fenségesen jók lennének, az etikai kérdés, hogyan lehetséges a jó élet és hogyan lehet megvalósítani, fölösleges lenne. Az etikát ugyan még mindig lehetne az emberi ön-

megértés tudományaként művelni, de nem lenne több gyakorlati feladata. Ilyen feltételek mellett az erkölcs megfelelő módon kínálhatná azt, amit az értékigényekben be kell töltenie. Ezt a helyzetet azonban sehol nem lehet fölismerni. Ezért az emberi élet bajai az erkölcsi életviszonyok veszteségeire és ellentmondásaira utalnak. Ha az erkölcs maga veszteséges és ellentmondásos, ugyanakkor az etikát megalapozza, akkor alapjai nem lehetnek minden kétség fölött fenségesek. Ha ez így van, és nem tudja magát alapjairól egyszerűen leválasztani (...), az etika viszonya az erkölcshez csak nehéz és konfliktusokban gazdag lehet. Ezek a konfliktusok morális egyet nem értékekben képeződnek le, etikai ítéletek közt áthidalhatatlannak tűnő ellentétben. (10)

Hamis lenne azonban feltételezni, hogy csak erkölcsi alapokon lehetséges morális egyet nem értés. Stephan Sellmaier utalt arra, hogy létezik tisztán etikai alapokból eredő morális egyet nem értés is, össze nem illő etikai elméletek eredményeként. (11) Ebben az esetben az egyet-nem-értők kölcsönösen elfogadják egymást, és ennek megfelelően képesek egymásnak érvelni. Ha azonban az egyet nem értés erkölcsi ellentétekre és világnézeti ellentmondásokra vezethető vissza, akkor a pártok nem fogadják el egymást kölcsönösen. Ennek megfelelően nem is kerülnek egymással beszélgetésbe lehetséges megoldásokról. Tehát az egyet nem értés eredetétől függ, hogy feloldható-e vagy sem, és hogy egyáltalán értelmes és szükséges-e feloldani. Ezen kívül példákat lehet említeni, amelyek megmutatják, hogy létezik etikai egyet nem értés, amely pusztán látszólag erkölcsi vagy világnézeti ellentmondásokon nyugszik. Ha az ellentmondások látszólagos ellentmondásoknak bizonyulnak, akkor az egyet nem értés legalább is formálisan feloldható. Ilyen esetekben a morális egyet nem értés erkölcsi alapjai maguk is kérdésesek, mint ez a nők körülmetélésének példáján nyilvánvaló (...). Általánosan azonban az etika számára csak kevés lehetőség nyitott, hogy erkölcsi alapokat megkérdőjelezen. Mégis etikai köteleesség még akkor is elgondolkodni a morális egyetértéssel való foglalkozáson, ha nincsenek etikai megoldások. Mert ha még nincs is ezen fajta egyet nem értés számára etikai megoldás, az egyet nem értés alapját képező meggyőződések politikailag vagy jogilag érvényesítik magukat. Ezek a meggyőződések a maguk részéről nagy jelentőséggel bírnak a kérdés számára, hogyan lehetséges a jó.

A szabadság mint az etika sarokköve

Minden etika azon fordul meg, hogy mit nevezünk „emberi szabadságnak”. Végül is mindig, amikor embereknek felelősséget tulajdonítunk, feltételezzük, hogy szabadok voltak megtenni, amit tettek. Ugyanígy abból indulunk ki, hogy szabadok azon ítéleteikben, hogy mit tartanak jónak és mit akarnak tenni. Nem tudhatnánk, miről van szó, ha emberek számára az emberi szabadságot nem feltételezve tulajdonítanánk nekik a jó megértését és annak megítélési képességét, hogy mindenkor mi jó és mi rossz. Jelentőség nélküli lenne minden tulajdonítás és minden követelmény, ami az emberi cselekvés etikai megítélésére vonatkozna. Hasonlóan jelentőség nélküli lenne, mint ha azt mondanánk, a vonat egy olyan helységben álljon meg, ahova nem vezetnek sínek. A sínhálózat képében beszélve, csak akkor van értelme az emberi cselekvés számára célt előírni, ha az emberek maguk képesek lefektetni a síneket, melyek a célhoz vezetnek. (...)

Az etika azonban az emberi szabadságot nem csak feltételezi, hanem kínálnia kell a lehetőséget, hogy a vele összefüggő problémákat feltárják. E lehetőségek nélkül, amelyek túl mennek a jelenkori szabadságon, a kérdés, hogyan lehetséges a jó, nem lenne igazán értelmes. A jó lehetőségei a szabadság lehetőségeivel nőnek vagy csökkennek. (...) Ezért alapvető kérdés, hogy miként gondolható el az emberi szabadság. A szabadság konkrétan nem gondolható szabadságok nélkül, amelyeket az emberek igénybe tudnak venni, és amelyekre képesek. Ennek megfelelően az etikának figyelembe kell vennie, milyen szabadságokra tudják magukat az emberek képesíteni és meg kell kérdeznie, mindezek so-

rán mi támogatja és mi korlátozza őket, hogy a szabadsággal tényleg éljenek. A szabadságra való képesség ugyanaz, mint a morálra való képesség. (...)

A jó élet biztosítása a politika kötelessége

A kérdés, hogyan lehetséges a jó (...) nem csak az etikai konfliktusok megoldásakor, a gyakorlati koherenciára történő elvont utalással válaszolható meg. Bár e megfontolások szerint világos, hogy a jó nem lehet konfliktusmentes az egyetlen, egyedi megoldásokat tartalmazó egészben. Ez elsősorban nem az egész áttekinthetlenségén múlik, hanem a jó emberi megértésén és emberi ítélőképességünk korlátozottságán. Mégis el tudunk képzelni megoldási útvonalakat, amelyek segítenek, hogy a jó életet a társadalomban megvalósítsuk. Képzetet szolgáltatnak nekünk arról, hogy a jó részhalmozai, az egyedi javak egészbe foglalhatók. Ezen összefoglalás eredménye méltó lenne a „jó élet” elnevezésre. Végül az emberek jó élete az egyik legjobb indok, hogy etikát műveljünk és ezen a módon a jó élethez legalább elméletben hozzájáruljunk. Egészen biztos, hogy az etika csak szerény mértékben tud ennek a feladatnak megfelelni. Ennek alapja ismét a jó sajátos karaktere. Sokféle jóból áll, melyek anyagi és nem anyagi természettel rendelkeznek. Az etika illetékessége elér odáig, hogy különböző javak viszonyait és keverési arányukat meghatározott példák segítségével vizsgálja. De ahhoz nem elég, hogy a jó élet tökéletes receptjét kifejlessze. Egyébként a jó élet biztosítása a politika kötelessége.

Az „etika módszertani alapproblémájának” nevezem a jelzett problémát, amellyel javaknak a jó élethez szükséges egyesítésekor találkozunk. (...) Két okból keletkezik ez. Egyrészt szűkös minden, a jó életet lehetővé tevő, egy egészbe foglalható jó. A probléma keletkezésének második oka, hogy konfliktusok etikailag igazolt megoldásainak arról kell döntenünk, mely normatív igények – az élet védelme, képzés, belső és külső biz-

Az etika illetékessége elér odáig, hogy különböző javak viszonyait és keverési arányukat meghatározott példák segítségével vizsgálja. De ahhoz nem elég, hogy a jó élet tökéletes receptjét kifejlessze. Egyébként a jó élet biztosítása a politika kötelessége.

tonság, munka, egészség stb. –, mely mennyiségi javakkal – például a pénz – vannak összekötve. Hogyan lehetséges viszont ez a döntés, ha nem tudjuk pontosan, milyen viszonyban vannak egymással e javak minőségi és mennyiségi részei? A konfliktus megoldása végül egy ítélet, amely szabályozza egy szűkös jó elosztását. Az etika módszertani problémájának leírásához példaként többek közt a bértárgyalásokat és a nyugdíjfejlődést szokták fölhozni. Természetesen nem akarok a probléma leírásánál megmaradni, hanem megoldáshoz vezető utakat fogok javasolni. Egy olyan módszert fogok bemutatni, amely lehetővé teszi, hogy a szűkös javak elosztásában a konfliktusokat megoldjuk és e javakat egy egészbe bennfoglaljuk. Ezt a módszert „maxima-módszernek” nevezem. (...) Azt a feladatot kell megoldania, hogy a társadalom rendelkezésére álló eszközöket úgy osszák el, hogy minden, a tagok jó életéhez nélkülözhetetlen jót biztosítsanak. Ezen az alapon minden ember abban a helyzetben kell, hogy legyen, hogy saját jó életével foglalkozzon.

A maxima-módszer összeköti a kérdést, hogyan lehetséges a jó élet, a kérdéssel, hogyan lehet ezt egy társadalomban megvalósítani. Az első kérdésről a másodikra való átmenet során az etikával foglalkozók az illetékességet – elméletben – átadják a politikai cselekvőknek. A kérdések, hogy mi a jó és hogyan lehetséges a jó élet, az etika kérdései. Általában azok válaszolják meg, akik az etikával mint gyakorlati tudománnyal foglalkoznak. A kérdést, hogyan lehet egy jó életet megvalósítani, még fölteszik, de nem ők válaszolják meg.

Az erre illetékes cselekvők a politikusok. Ők – legalább is a parlamenti democráciákban – választásokkal legitimált cselekvők, akik a javak elosztásáról döntenek. Igazságosságuk azon múlik, vajon a javak és terhek elosztása lehetséges-e a társadalomban úgy, hogy tagjai saját erőfeszítéssel és a siker reményében jó életet képesek legyenek élni.

Boros János fordítása

Jegyzet

(1) A szöveg Wilhelm Vossenkuhl (2006): *Die Möglichkeit des Guten. Ethik im 21. Jahrhundert*, München, C. H. Beck, könyvének előszava és bevezetője (9–32.) Közvetlenül a könyv fejezeteire utaló részeket kihagytam és ezt zárójellel – (...) – jelöltem. Az alcímeket hozzáadtam, de elhagytam az „Előszó” és a „Bevezetés” címeiket. A két részt csillaggal – * – választottam el egymástól. (A fordító.)

(2) Arisztotelész elmagyarázza a *Nikomakhoszi etikában* (II 1 1103a), hogy az etikai erény (ethiké areté) megszokással (ethos) elsajátítható és innen van a neve. „Etika” kifejezésünk nem közvetlenül az *ethos*-ból (szokás) vagy az *ethos*-ból (jellem) származik, hanem az *ethiké*-ből. Arisztotelész mint a *ethica* jelöl egy eszmefuttatást a morálról (Politika 1295a36), és a sztoikusok az *ethikon*-nal egy filozófiai diszciplínát jelöltek. Ernst Tugendhat utal az „etika” szó „sajátos eredetére”, amelynek nincs köze ahhoz, amit mi értünk etika alatt (*Vorlesungen über Ethik*. Suhrkamp, Frankfurt. 2. Auflage, [1994], 34k.)

(3) Weber, Max (1976): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. 5. Aufl. Hrsg. V. J. Winkelmann, Mohr (Siebeck), Tübingen. 14kk.

(4) Durkheim, Emile (1991): *Physik der Sitten und des Rechts. Vorlesungen zur Soziologie der Moral*, hrsg. H.-P. Müller, Frankfurt, Suhrkamp, .

(5) Axel Honneth (1992): *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Suhrkamp, Frankfurt. Kap. 9.

(6) Kizárom az olyan szokásokat, mint az etikett, a divat, a táplálkozási és más életszokások, melyek nem tartoznak az etika közvetlen feltételei közé.

(7) A minta szerint, hogy a és nem-a.

(8) Nem ritka példa, hogy önérdékből adót takarítanak meg adományozással, ami viszont a közjó javára válik.

(9) Nem foglalkozom azzal az elméleti konfliktussal, amely itt árnyékszerűen azok közt megjelenik, akik deontologikusan és akik konzekvencialista módon gondolkodnak, mivel szerintem ez látszólagos konfliktus. A konzekvencialista etikák egy cselekvés értékét következményei szerint ítélik meg, a deontologikus etikák kizárják az ilyen következményekre irányuló megfontolásokat és akkor ítélnék egy viselkedést helyesnek, ha olyan parancsokat követ, amelyek önmagukban jók. Ám a jó mértéke nélkül sem a parancsokat nem lehet megalapozni, sem a cselekvések következményeit megítélni. Az egyiket nem lehet a másikra visszavezetni.

(10) Különösen világosan mutatkozik meg az erkölcsiség kereteit fölrobbantó ellentét, Sophokles *Antigoné*-jében, ahol Antigoné ugyanúgy alávetve látja magát a polisz törvényének, hogy Haimónt temetetlenül hagyja, mint ahogy az isteni törvénynek is, hogy a testvérét eltemesse – anélkül, hogy bármelyik törvény hatályon kívül lenne helyezve.

(11) Stephan Sellmaier (2004): *Ethik der Konflikte. Über den moralisch angemessenen Umgang mit ethischem Dissens und moralischen Dilemmata*. Manuskript, München. Kap. 1.2. (Megjelenés előtt: Suhrkamp Verlag, Frankfurt – a fordító)